

”Me olemme teidän luomianne olentoja” – prostituoidun hahmo kirjallisena kiistakuvana

Hilda Tihlän¹ (1870–1940) vuonna 1907 ilmestyneessä romaanissa *Leeni* ylioppilasnuorukainen ja prostituoitu keskustelevat elämänvalinnoista. Köyhän tytön repliikeistä käy hyvin esille piian ja prostituoidun samanlainen asema vallitsevassa yhteiskuntajärjestyksessä:

Kuinka te naiset voitte pitää tällaisesta. – En tiedä, vastasi tyttö surumielisenä, minä luulen, ett’ei kukaan meistä juuri liikoja tästä pidä. – Miksi sitten olette täällä? Voisittehan tehdä jotain muuta. – Ei se piiankaan virka hääviä ole. – On se toki parempaa, kuin tämä, onhan se kunniallista. – Oletteko ollut piikana? Ei orja ehdi kunniaansa ajatella. Minä en ainakaan tiedä, mitä kunnia on. En tullut sitä tuntemaan piikana ollessani enemmän kuin täälläkään.²

Keskustelu jatkuu ja prostituoitu määrittelee itsensä: ”Me olemme teidän luomianne olentoja, varjoja, joita teidän salainen elämänne synnyttää. Te kulette kunnioitettuna läpi elämänne, me kunniaa.”³ Romaanin keskustelu viittaa ajan vallitsevaan siveyden sukupuolihierarkiaan, jossa sivistyneistönaiset toimivat siveellisiksi määritellyinä yhteiskunnan moraalinvartijoina ja työläisnaiset saivat edustaa tämän käsityksen vastapoolia.⁴ Toisaalta keskustelussa tartuttiin ajankohtaiseen aiheeseen: työväenliike ja työläisnaiskansanedustajat vaikuttivat samana vuonna hyväksytyyn ohjesääntöisen prostituitio lakkauttamiseen.⁵

Vanhan työväenliikkeen näkyvimpiin kuuluneet naiskirjailijat, Tihlä ja Elvira Willman⁶ (1875–1925) julkaisivat molemmat vuonna 1907 prostituutiota käsittelevän teoksen. Tihlän esikoisromaanin kuvaa päähenkilö Leenin lyhyttä elämänsäkaarta. Willmanin näytelmä

Kellarikerroksessa seurailee kokonaisen korttelipihan kohtaloita. Keskeiseksi henkilöksi nousee köyhän perheen tytär Sigrid, joka ajautuu salassa prostituutioon auttaakseen äitiään perheen elättämisessä. Teosten julkaisuajankohta on kiinnostava. Vuonna 1906 naisjärjestöt toimittivat senaatille yli kymmenentuhannen ihmisen allekirjoittaman vetoimuksen ohjesääntöisen prostituution lakkauttamiseksi. Teosten ilmestymisvuonna järjestelmä lakkautettiin. Teokset siten dokumentoivat todellisuutta, joka oli juuri muuttumassa: ohjesääntöisen, viranomaisten kontrolloiman ja sitä kautta hiljaisesti hyväksymän prostituutiolaitoksen vaikutusta työväenluokkaisten naisten elämään.⁷

Todellisuuden havainnointi ja havainnon esittäminen kaunokirjallisuudessa oli yksi realistisen estetiikan peruseriaatteista. Todellisuus ei kuitenkaan koskaan siirry kirjallisuuteen sellaisenaan, vaan kirjallisuus paitsi tallettaa myös muokkaa kokemuksia, sitoo niiden välille uudenlaisia yhteyksiä ja kytkee laajempiin merkitysrakenteisiin. Prostituoidun hahmo oli keskeinen 1800-luvun lopulta periytyvän moraalikoodiston ylläpitäjänä.⁸ Häntä tarvittiin, jotta ylemmän luokan naiset säästyisivät puhtaina ennen avioliittoaan, mutta miehet saivat purkaa luonnollisiksi ymmärrettyä seksuaalienergiaansa. Prostituoitu oli siten kääntöpuoli, jonka ansiosta kansalliseen ideologiaan sitoutuneen yhteiskuntajärjestyksen perusyksikkö, ylemmän keskiluokan perhe, pysyi puhtaana ja ihanteellisena. Willmanin ja Tihlän voikin ajatella paitsi kuvaavan aikalaistodellisuutta myös käyvän keskustelua sellaisen arvojärjestelmän kanssa, joka hyväksyi köyhien naisten uhraamisen ylempien luokkien hyvinvoinnin edestä.⁹

Kenties kiinnostavampi kuin teosten dokumentaarinen funktio onkin niiden suora yhteys prostituution kumonneeseen kansalaisliikehdintään. Teokset ilmestyivät samana vuonna kuin lakimuutos tuli voimaan: niiden työstämisen on täytynyt alkaa siten jo aiemmin, aikana, jolloin lakimuutokseen johtanut poliittinen keskustelu oli kiivaimmillaan. Kirjoittamisajankohtana keskustelun lopputulos ei voinut olla vielä selvillä. Niin realistinen köyhälistökuvaus kuin poleemiset, yhteiskuntajärjestyksestä kommentoivat repliikitkin kuljettavat teosten lukijaa siihen suuntaan, josta prostituutiolaitoksen ylläpitä-

minen ei voi näyttää muulta kuin köyhälistönaisiin kohdistuvalta ihmisoikeusrikokselta.

Kapakan kautta ”siveettömyyteen”

Tihlän romaanin alussa Leena – josta kaupungissa aletaan käyttää nimitystä Leeni – asuu köyhien isovanhempiensa kanssa ja joutuu nuorena palvelukseen helsinkiläisen tohtorin perheeseen. Lähtiessään ensimmäiseen palveluspaikkaansa hän saa neuvoja ja ohjeita. Leenaa kehoitetaan nöyryyteen ja tottelevaisuuteen, mutta sen lisäksi häntä vielä varoitellaan.

Ja vielä toinen asia, Leena, vaikka oletkin vielä lapsi, niin sanon pahan oman-tuntoni takia. Sinä olet suurisilmäinen ja sysi-musta ja olisit hyvin säilynyt täällä maalla, jossa sinua pidetään rumana, mutta herroilla on toinen maku. Ne, näes, luulevat mustaa kauniiksi. Älä siis usko herrasmiesten koreita puheita ja naimatarjouksia, eivät ne koskaan piika-ihmistä nai.¹⁰

Leenan eksoottisuus, mustat hiukset, näyttäytyy vaarallisena ja houkuttelevana. Neuvot ja varoitukset kytkeytyvät nimenomaan kunniallisuuden säilyttämiseen. Kaupungissa Leenaa ryhdytään kutsumaan Leeniksi, mikä kuvaa hänen muuttuvaa ja epävarmaa identiteettiään. Ajan kirjallisuudessa kaupunkiin saapunut nuori tyttö esitetään lähes aina tietämättömänä ja viattomana. Leeni ei itse ymmärrä olevansa vaaraksi palveluspaikassaan, mutta perheen rouva katsoo, että Leenin nuoruus ja kauneus on uhka.¹¹ Leeni saakin perheestä lähtöpässi pelkän epäilyn vuoksi. Tohtorinna ei halua ottaa ”edsvastuulleen sitä vaaraa, mikä nuorella, kauniilla palvelijattarella oli perheessä, jossa asui ja kävi paljon nuoria miehiä.”¹² Tekstistä käy ilmi, että tosiasiaa rouva pelkää poikansa rakastuvan palvelustyt-töön eikä kestä ajatuksen tuomaa häpeää. Leeni sanoo itse itsensä irti loukkaannuttuaan rouvan puheista ja pestautuu ”hotelliin” puh-vettineidiksi, rahvaan kielellä kapakkanaiseksi. Paikka tuntuu Lee-nistä pelottavalta ja vastenmieliseltä. Hän epäröi valintaansa ääneen

uudessa asuinpaikassaan ja saa vastauksen, jossa muistutetaan tytön valintojen rajallisuudesta: ”Vastenmieliseltä, toisti vaimo. – Luuletko sinä olevasi niin arvokas henkilö, että oikein mielen ja omantunnon mukaan voisit elämäsi asettaa? Piika, kuin piika!”¹³

Kapakkanaisena Leeni leimautuu automaattisesti siveettömäksi naiseksi. Sen paljastavat toisen palvelustytön sanat tohtorin keittiössä: ”Kehtaatkin vielä tulla herrasväelle itseäsi näyttämään, tuollainen! Hyi, häpeä silmäsi puhki! Lapsikin olet vielä ja jo tuollaiseksi heittädyt!”¹⁴ Palvelustyttö haukkuu Leeniä vielä votakaksi. Ilmauksilla ”tuollaisena” ja ”votakkana” viitataan Leenin maineen menetykseen ja häpeään, joka seuraa kapakkapalveluksesta. Kapakassa Leeni joutuu herrojen seksuaalisen ahdistelun kohteeksi, mutta koettaa säilyttää kunniallisuutensa: ”Leeni kaipasi kunnioitusta. Hän oli luullut sitä itsellään olevan, mutta huomasi erehtyneensä. (...) Ei hän osannut ajatella, että tarjoilijan toimi oli häpeällistä, hän piti itseään huonona.”¹⁵ Oletetun siveettömyyden vuoksi Leenin ylioppilasrakastettu hylkää hänet.

Kapakka on jonkinlainen kahta maailmaa yhdistävä kynnystilä myös Willmanin *Kellarikerroksessa*. Näytelmän alussa Laitisen perheen vanhin tytär, rintatautinen Sigrid, työskentelee tehtaassa. Hänen terveytensä ei kuitenkaan tahdo riittää työhön ja usein hänen on jätävä pois auttaakseen äärimmäistä köyhyyttä vastaan kamppailevaa äitiään kotona. Sigridin on kuitenkin hankittava parempipalkkainen työ, kun hänen isänsä, viinaan menevä ajuri, lyö pihalla vuokravelkoja perimään tullutta isäntää ja joutuu vankilaan.

Näytelmän hahmot kutsuvat Sigridin äidin siskoa, Annette-tätiä, ravintoloitsijaksi. Hänen puoleensa Sigrid kääntyy etsiessään apua ahdinkoonsa:

SIGRID

Täti! – Te tunnette ravintoloitsijoita. Toimittakaa minulle siivojan [sic] tahi tarjoilijan paikka – johonkin höyrylaivaan. -

ANNETTE

Kyllä! Kunhan vaan voit itse kohtalostasi vastata. -

ALMA

Vähät siitä, sillä kyllä tässä on rahaa hankittava. -

SIGRID

On! – Ja keinolla millä tahansa.¹⁶

Repliikit osoittavat, että myös tämän teoksen maailmassa ravintola on vaarallinen alue, jolla jokaisen on itse vastattava itsestään. Alma, joka keskustelussa vähättelee vaaran merkitystä, on itse tunnettu prostituoitu. Sigrid myöntyy painokkaasti Alman näkemyksiin. Sigrid tuntuukin olevan tietoinen siitä, että työskentely ravintolassa saattaisi olla peitenimi jollekin muulle. Tämä keskustelu päättää toisen näytöksen. Seuraavassa näytöksessä Sigrid työskentelee Annetten alaisuudessa siivojana ja tarjoilijana höyrylaivalla, jonka kapteenin kanssa Annettella on suhde. Kaikki vaikuttavat tyytyväisiltä: Sigrid ei ole joutunut luopumaan kunniansaan ja hänen perheensä tulee paremmin toimeen kuin aiemmin. Tämä on kuitenkin vain välivaihe Sigridin kertomuksessa, joka päättyy prostituutioon ja sen paljastuttua itsemurhaan.

Keskusteluun osallistuva Alma kuuluu laajempaan joukkoon naisia, jotka näytelmässä harjoittavat avoimesti prostituutiota.¹⁷ Willmanin näytelmille on tyypillistä, että alimpaan rakoseenkin joutuneet naiset pitävät viimeiseen asti kiinni ylpeydestään ja oikeudestaan tehdä elämäänsä koskevia valintoja.¹⁸ Nämä naiset kieltäytyvät uhrin asemasta ja kääntävät sen sijaan oman halveksuvan katseensa asemaan, jonka yhteiskunta miehille sallii:

VIKSTEDT

Jos ajattelisitte, lapset, hieman vakavammin.

ALMA

Jos ajattelisimme vakavammin menisimme hirteen, siksi emme mitään ajattele, vaan juomme ja laulamme.

VIKSTEDT

Oi milloin Herra teidätkin etsii?

ALMA

Silloin kun hänellä on viisi markkaa taskussa.¹⁹

Sigridin tie prostituoiduksi on erilainen. Hän ei ole herrojen pettämä eikä erityisen taipuvainen lauluun ja tanssiinkaan, vaan toimii pelastaakseen perheensä. Sigrid tekee aktiivisen valinnan ryhtyessään kauppaamaan ruumistaan.²⁰ Hänellä olisi myös kosija, juoppo suutari naapurista. Kyseessä on silkka naimakauppa, ei rakkausliitto. Tällaiseen liittoon Sigrid ei suostu, vaan hakeutuu mieluummin prostituoiduksi. Raoul Palmgren on esittänyt Sigridin tulevan ensin höyrylaivalla vietelleyksi ja tämän viettelyn seurauksena ajautuvan prostituutioon.²¹ Näytelmän teksti antaa mahdollisuuden tällaiseen tulkintaan, mutta perustellummalta tuntuu Järvisen tapa korostaa Sigridin aktiivista yritystä valita itse kohtalonsa. Jos selitystä prostituutiolle ei etsitä yksittäisen naisen henkilöhistoriasta ja tunne-elämän karikoista, näytelmän yhteiskunnallisuus tulee paremmin esiin: teos kuvaa maailmaa, jossa yhteiskunta syyllistää ruumistaan myyvät naiset, ei prostituutiojärjestelmän ylläpitäjiä, heidän asiakkaitaan.

Identiteetti kuin ahdas puku

Kapakka on vain välivaihe sekä Sigridin että Tihlän romaanin päähenkilön, Leenin, elämässä. Sieltä heidän elämänsä kulkevat hyvin eri suuntiin. Sigridin valinnat vievät hänet yhä kauemmaksi yhteiskunnan lainsuojattomien ei-kenenkään-maalle. Leeni sen sijaan naidaan kapakasta rouva Gustafssoniksi. Hän suostuu vanhalle ja vastenmieliselle miehelle ystäviensä painostuksesta, koska mies on varakas. Miehen kuoltua Leeni perii rahaa ja ryhtyy sivistämään itseään. Teoksen kertoja kuvailee Leenin sivistyspyrkimyksiä ironisoiden:

Leenin elämä olisi nyt niin hyvää, kirkasta ja kaunista, ellei sitä pimentäisi muisto, että hän on ollut kapakkanainen. (...) Leenin katsantokanta on äärettömästi laajentunut. Hän tuntee kirjailijat, hän tuntee taiteiden suunnat. Hän ostaa aina uusimman teoksen, lukee sen, jos se on hauskaa, selailee, katsoo alun ja lopun, jos se on ikävää, reutoo kansia, että näyttäisi käytetyltä ja sulkee kirjakaappiin todistamaan emäntänsä sivistystä. (...) Leenistä on tullut

isänmaallinen, kansaansa ja kieltänsä äärettömästi rakastava ja niiden oikeuksia puolustava nainen. Ja vielä laajemmallekin ulottuu hänen tietonsa.²²

Leenin muutos köyhästä maalaistytöstä ”isänmaalliseksi, kansaansa ja kieltänsä äärettömästi rakastavaksi” sivistyneistönaiseksi on kuitenkin tuomittu epäonnistumaan. Siinä mielessä Leenin tarina muistuttaa lukuisia muita epäonnistuvia sosiaalisen ja sivistyksellisen nousun tarinoita suomalaisessa kirjallisuudessa 1900-luvun alussa. Nousukkuuden tuoma ahdistus ja ”väärällä” paikalla oleminen saa teosten henkilöt tuntemaan itsensä yksinäisiksi ja osattomiksi. Uudessa porvarillisessa kodissaan Leenin vieraat ovat porvarisrouvia ja vierailulla herätetään keskustelu palvelijoista eli Leenin omasta entisyydestä. Keskustelu kääntyy yleisen siveellisyyskeskustelun puoleen ja rouvat kertovat tarinoita, joissa heidän kunniallisuuttaan on loukattu tai epäilty.

Kun minä kävelin katua, niin tuli muuan herra takaa päin luokseni, tarttui käsikoukkuun ja sanoi: saanko tulla saattamaan neitiä? – Hyi, hävetkää, sanoin minä, että kehtaattekin lähestyä kunniallista ihmistä noin riettaissa aikeissa. Hyi, sanoin minä, hyi toki, kuinka olette kelvoton. (...) Hyvänen aika! Oliko se vähän, että kadulla tarttuu siveään naiseen, joka on vaimo ja monen lapsen äiti!²³

Lähtiessään Leeniltä rouvat pohtivat sitä, miten nololta ja vaiteli-aalta Leeni vaikutti, kun siveys-asiasta alettiin keskustella. Kunniallisuuden ja korkean luokka-aseman voimakas kytkös asettuu tekstissä etualalle ja viittaa ajan käsitykseen naiskansalaisuuden ideaalista, jossa nivoutuu yhteen fennomaanisen ihanteen mukainen siveellinen (siveä) naiseus ja sivistynyt nainen.²⁴ Naiseutta ohjaavat nimenomaan siveellisyyden ja kunniallisuuden käsitteet, jotka sitovat eri luokkien naisia eri tavoin ja samalla sääntelevät heidän kansalaiseksi kasvamisen prosessiaan. Näin Leenillä ei taustansa vuoksi olekaan mahdollisuuksia tulla täysivaltaiseksi kansalaiseksi uudessa yhteiskunnassa. Vuonna 1908 silloinen kansanedustaja, entinen piika Miina Sillanpää kirjoitti sivistyneistöroutien välinpitämättömyydestä ja oman

kunniallisuutensa säilyttämisen nurjasta puolesta: ”Työläisluokan naiseen saakka ei heidän katseensa uleta, sivistyneen säädyn kunnia on ennen kaikkea pidettävä puhtaana, sortukoon sen maineen ylläpitämiseksi kuinka monta köyhälistön naista tahansa, se on heille merkityksetöntä.”²⁵

Kun Leenin entinen työtoveri, Sussu, ei enää halua seurustella uuden sivistyneen Leenin kanssa, tämä miettii:

Tuskin hänellä enään koskaan olisi sellaista ystävää. Nykyiset olivat niin kovia ja outoja, eikä sivistyskään, sen Leeni itselleen salaisesti tunnusti, häntä ollenkaan tyydyttänyt. Se oli, kuin ahdas puku tai mauton ruoka.²⁶

Uusi identiteetti on Leenille kuin ahdas puku, jossa hän ei osaa olla oikealla tavalla. Se kuvastaa nousukkuuden tuomaa ahdistusta ja jatkuvaa muistutusta omasta väärenlaisesta taustasta. Lopulta Leeni päätyy uudelleen naimisiin miehen kanssa, joka vain himoaa Leenin perimiä rahoja. Tämän jälkeen romaanissa on enää yksi luku. Kymmenen vuotta myöhemmin Leeni tapaa Sussun kerjäämässä ja Sussu ihmettelee ”- Miten te olette täällä, hän huudahti nähdessään Leenin maalattuna ja konjakilta lemuavana kadulla.”²⁷ Leeni on menettänyt rahansa miehelleen ja ajautunut katunaiseksi: ”Älä ole milläisikään, Leeni, (...) Maailma ei enää tiedä, että Leeniä ja Sussua on olemassa. Pian emme itsekään sitä tiedä. (...) Leeni pääsi jälleen paremmille oloille. Hän kuoli.”²⁸ Leeni ei siis loppujen lopuksi onnistu pyrki- myksessään tulla joksikin: sivistyneistörouvaksi. Sen sijaan hänestä tulee prostituoitu. *Leeniä* voi lukea kommenttina työläisnaisten mahdollisuuksiin täysivaltaiseen kansalaisuuteen. Leenin kansalaiseksi kasvaminen ei onnistu hänen taustansa vuoksi.

Kellarikerroksen politiikka

Hilda Tihlän luoma romaanihahmo Leeni saavuttaa yläluokkaisen naisen ulkoisen aseman, mutta ei tunne kuuluvansa tuolle paikalle. Hänen ongelmansa liittyvät ennen kaikkea identiteettiin: hän kokee

olevansa väärässä paikassa, eikä siksi onnistu roolinsa ylläpitämisessä. Myös Elvira Willmanin *Kellarikerroksessa* Sigridin selviytymiskamppailussa esittämisellä on tärkeä osa. Kun kohtalo heittää hänet ja Annetten pois höyrylaivasta, Sigrid alkaa myydä ruumistaan. Säätäkseen äitiään hän kertoo kotonaan työskentelevänsä Annetten omistamassa ruokalassa. Sigridin esityksessä ei olekaan niinkään kyse identiteetistä kuin kunniallisuuden säilyttämisestä. Kunniallisuus taas kytkeytyy suoraan toimeentuloon: niin kauan kuin kukaan ei tiedä mitä Sigrid todellisuudessa tekee, hän on yhteiskunnan kontrolli- ja rangaistusjärjestelmien ulkopuolella. Äitikin on tyytyväinen, vaikka suree tyttärensä lukuisia yövuoroja. Totuus paljastuu, kun poliisi tulee häätämään perhettä pois vuokra-asunnostaan ja aloittaa kysymällä, asuuko asunnossa Sigrid Laitinen:

LAITISKA

Hän on ollut tarjoilija höyrylaivassa ja nyt auttaa hän neiti Annette Salmbergia hänen ruokalassaan.

POLIISI

Sellaista ruokalaa ei ole olemassakaan. -

LAITISKA

Mitäh!? -²⁹

Olemattomassa ruokalassa ei voi tarjoilla, joten paikalla olijat joutuvat myöntämään itselleen ja toisilleen sen, minkä ovat ehkä arvanneet jo muutenkin: Sigridin hyvät tulot on hankittu laittomin keinoin. Kohtaus alleviivaa ohjesääntöisen prostituution nurinkurisutta ja tarkastusten rangaistusluonnetta:

SIGRID

Älkäämme ketään syyttäkö. Mutta jos olen sairas, saanhan etsiä hiljaisuudessa lääkärin apua. -

POLIISI

Ei se niin vaan saa tapahtua hiljaisuudessa, kyllä meillä sitten olisi hiljaisuudessa monta ruttopesää. - Teidän on heti tultava poliisikamariiniin. -

SIGRID

Enkö saa nukkua yötäkään kotona. -

POLIISI

Ei, - kyllä te pian karkaisitte. - Ja huomenna on teidät passitettava lääkäriin.

Jos niskoittelette, pääsette Hämeenlinnaan.³⁰

Säännölliset terveystarkastukset olivat pakollisia kaikille prostituoituina tunnetuille. Kyse oli ennen kaikkea yrityksestä rajoittaa kupan leviämistä. Tarkastuksia ei kuitenkaan tehty prostituoitujen asiakkaille vaan vain naisille, jotka taudin paljastuttua menettivät elinkeinonsa. Poliisin repliikki edellä osoittaa myös, kuinka tarkastukset tekivät mahdollisesta tartunnasta julkisen. Kuppiaan sairastunutta prostituoitua eivät koskeneet ne yksityisyyden ja häveliäisyyden käytänteet, joita monien muiden vakavien sairauksien yhteydessä noudatettiin. Tarkastuksen ja rangaistuksen raja sekoittuu vielä enemmän poliisin jälkimmäisessä repliikissä, jossa tämä uhkaa toimittaa Sigridin Hämeenlinnan naisvankilaan, jos tämä kieltäytyy tarkastuksesta.

Niin Sigrid kuin Leenikin ovat taitavia hyödyntämään niitä mahdollisuuksia, joita heille on tarjolla maailmassa selviytymiseen. Heidän liikkuma-alueensa yhteiskunnassa on kuitenkin kapea. Sigrid ei voi hankkiutua työhön, joka olisi sekä arvostettu että hyvin palkattu, sillä sellaista ei työläisnaiselle ole tarjolla. Rahaa hänen on kuitenkin hankittava. Hänellä ei siten ole pääsyä niihin haaveisiin ja rakenteisiin, jotka 1900-luvun alussa jo alkoivat ylemmän luokan naisille aueta: ammattihaaveet, kunnianhimon tunnistaminen ja toteuttaminen sekä uran luominen. Brittiläinen sosiologi Beverley Skeggs on pohtinut yhteiskunnallisen liikkumatilan ja luokka-aseman yhteyttä toisiinsa. Skeggs lainaa ranskalaisen Pierre Bourdieun ajatusta kulttuurisesta pääomasta. Mitä enemmän yksilöllä on kulttuurin arvostamaa, vaihtokelpoista pääomaa – sivistystä, koulutusta, erilaisia tietoja ja taitoja – sen korkeammaksi hänen luokka-asemansa määrittyy.³¹ Vaikka Sigridillä on luja tahto, hänellä ei ole vaihdettavaksi kelpaavaa pääomaa. Selvitäkseen perheen päaelättäjän roolista hänen on suos-

tuttava vaihtoon, joka syövyttää hänen yhteiskunnallista asemaansa, mutta mahdollistaa välittömän puutteen lykkäämisen.

Yksi vuosisadanvaihteen naisen asemaa koskevien keskusteluiden tunnetuimmista radikaaleista väittämistä oli, etteivät prostituutio ja avioliitto juuri poikkea toisistaan. Molemmissa nainen myy ruumiinsa taloudellisen toimeentulon takaamiseksi. Tarinan Leenin avioliitosta voisi nähdä kuvittavan tätä ajatusta. Leeniltä puuttuu kuitenkin se pääoma, jonka avulla rouvan roolista tehtäisiin nautinnollinen, helppo tapa elää. Leeni joutuu pelaajaksi peliin, johon hänelle alun alkaen ei ole jaettu lainkaan kortteja.

Sigrid paljastuu köyhäksi mutta hyväsydämiseksi tytöksi, joka haakeutuu prostituutioon pelastaakseen läheisensä kurjuudesta. Willmanin *Kellarikerroksessa* on kuitenkin muutakin kuin kertomus tuhoutuvasta yksilöstä. Siitä on luettavissa selvä pyrkimys kytkeä yksittäisen naisen kohtalo osaksi yhteiskuntasuhteiden kokonaisuutta ja osoittaa kuinka vika on järjestelmässä, ei yksittäisissä ihmisissä sen sisällä. Tämä kriittisyys tulee näkyviin, kun Sigridin tragediaa tarkastellaan rinnan näytelmän konnan, maisteri Vikstedtin kanssa.

Maisteri Vikstedt työskentelee raittiusyhdistys Aamuruskossa, ja käy silloin tällöin köyhälistön kortteleissa saarnaamassa kansallisuus-aatetta ja etsimässä tilaajia sanomalehdelleen. Vikstedt kannustaa pidättyväisyyteen naisten ja miesten välillä. Prostituoitunut kuitenkin suhtautuvat häneen lähinnä pilkallisesti. Syykin on selvä:

LIISI

(...) Puhellaan, että Vikstedt on Annalan Akun sulhanen -

ALMA

(*nauraa*) Aa! - Se on sitä finimpää sorttia.³²

Vikstedtin hahmossa kohtaavat kristillisenationalistinen siveyspuhe ja dekadentteja piirteitä saava homoseksuaalisuus. Yhdistelmä on erittäin provokatiivinen: suomalainen kirjallisuus ei juuri kuvannut näytelmän ilmestymisajankohtana miestenvälisiä rakkaussuhteita. Homoseksuaalisuus on se puoli Vikstedtin hahmosta, joka köyhien puheissa jatkuvasti nousee esiin. Hänen omat kannanottonsa

näyttämöllä koskevat lähinnä siveyskysymystä. Tämän ristiriitaisen hahmon tuhovoima näkyy esimerkiksi siinä, että hänellä on valta ja mahdollisuus tuhota näytelmän ainoa rakkaussuhde, joka ei perustu riistolle ja hyväksikäytölle – ja tuon mahdollisuuden hän myös käyttää. Raittiutta ja siveyttä edistävän Aamurusko-yhdistyksen taloudenhoitaja Erkki ja entinen ilotyttö Nanna suunnittelevat yhteistä tulevaisuutta. Vikstedt kuitenkin erottaa Erkin, koska Aamuruskon työntekijä ei hänen mukaansa voi seurustella ilotytön kanssa. Varojen puutteessa kariutuvat myös Erkin ja Nannan haaveet.³³ Vikstedtin yhteydessä Willman viittaa suoraan Valkonauhayhdistykseen. Tätä kautta näytelmä kommentoi niitä vaihtoehtoja, joita ajan julkisuus oli nostanut esille prostituutiokysymyksen ratkaisijaksi:

ALMA

Annalan Aku ja Soinisen Viki. – Ku moron. – Eikö meikäläisiä enää tunneta?

–

ANNALA

Kyllä – mutta meidän on kiire. –

ALMA

Tälläkö kertaa? –

ANNALA

Aina sitä kiirettä on. –

ALMA

(nauraa) Oletko maisteri Vikstedt'in kanssa ruvennut valkoisen nauhan ritariiksi – häh?³⁴

Valkonauha oli alun perin naisten kristillinen raittiusyhdistys ja se osallistui aktiivisesti poliittiseen muutostyöhön, jossa siveellisyyskysymykset nousivat päälinjaksi myös eduskunnassa tapahtuvassa naisten välisessä yhteistyössä. Vuoden 1908 valtiopäivien anomusehdotus entisten prostituoitujen siveellisen elämän tukemiseen oli osa yhdistyksen harjoittamaa politiikkaa. Pirjo Markkolan mukaan työläisnaisten kansanedustajat ja kristilliset moraalireformistit ”tunnistivat suomalaisessa yhteiskunnassa saman sairauden, mutta he tarjosivat siihen eri lääketettä”.³⁵ Siinä missä toisille kristillinen

hyväntekeväisyys ja moralismi näyttäytyivät muutoksen vankkana pohjana, vaativat toiset kunnallisia ja valtiollisia sosiaalisia uudistuksia työläisnaisten olojen parantamiseksi. Edellisessä lainauksessa Valkonauhayhdistystä pilkataan lähes katkeran ilkeästi. ”Valkoisen nauhan ritareiden” leimaaminen homoseksuaaleiksi tai toisin päin on keino osoittaa siveystyötä tekevien miesten selkärangattomuus: helpoahan on pidättäytyä sukupuolten välisestä kanssakäymisestä, jos oma halu kohdistuu samaan sukupuoleen. Näytelmä ei selvästikään näe hyväntekeväisyydessä mitään hyvää. Köyhien toivo on poliittisessa heräämisessä ja erilaisten hyväntekeväisyydeksi naamioituvien konformististen tendenssien vastustamisessa.

Vaikka kirjallisuudessa dekadenssi ja kristillisnationalistinen diskurssi asettuvat monesti vastavoimiksi, tässä näytelmässä ne yhdistyvät maisteri Vikstedtissä yhden ja saman rappion ilmentymiksi. Tätä dekadenttia, turmeltunutta sivistystä vastaan piirtyy esiin haave puhtaammasta, terveemmästä ihmisestä, vitaalisesta työläisestä. Näytelmän toiseksi viimeisessä repliikissä sen ilmaisee Vikstedtin tähden rakastettunsa menettänyt Erkki: ”Menkää ja ainiaaksi! Jos toimisimme elämässä niin kuin te, niin ampuisimme teidät ja koko teidän yhteiskuntanne, vaan sitä emme tee, sillä tulevaisuus kehityksen kulusta on sittenkin meidän, meidän, jotka te olette syösseet kellarikerroksen kurjuuteen.”³⁶

Erkin repliikissä voi kuulla kaikuja Minna Canthin Homsantuun vastauksesta häntä pidättämään tulleeille poliiseille *Työmiehen vaimossa* (1885). Vaikka Homsantuukin yritti ampua juuri ylempien luokkien säätämää lakia ja järjestystä, hän oli taistelussaan yksin. Erkin repliikki yhdistääkin Willmanin näytelmän aiempaan yhteiskuntakriittiseen kirjallisuuteen, mutta myös rakentaa siihen eroa. Yksittäiset ihmiset *Kellarikerroksessa* saattavat tuhoutua, mutta he eivät ole enää yksin. Kellareihin on painettu liikaa väkeä, ja vielä tulisi päivä, jolloin kurjuuteen syösty nousisivat ohjaamaan tulevaisuutta.³⁷

Soraääniä kirjallisuudessa

Prostituoidun naisen hahmo oli käyttökelpoinen kirjallinen figuuri. Sen avulla saatettiin käsitellä seksuaalisuuteen ja siveyteen liittyvää vallankäyttöä, kokemuksia, joita tuon ajan yhteiskunnassa naisilla oli enemmän kuin riittävästi. Kokemusten paikka kansakunnasta kerrotussa tarinassa ei kuitenkaan ollut vakaa. Tihlän ja Willmanin voi nähdä kirjoittavan siitä, kuinka arkipäivän kokemus ja yhteiskunnallinen vallankäyttö lomittuvat monimutkaisesti toisiinsa arkipäivän käytännöissä.

Tihlän ja Willmanin romaanit eivät moralisoi eivätkä etsi lankeemuksen syytä prostituoiduista itsestään. Niinpä ne eivät myöskään tarjoa yhteiskunnallisen epäkohdan lääkkeeksi siveyskasvatusta. Pikemminkin ne etsivät keinoja antaa ääni vähin kortein pelaavalle köyhälle naiselle. Tarinoiden maailma on kiinnostavan monimutkainen ja säröinen: niissä lankeaminen ja pelastautuminen ovat usein yksi ja sama teko. *Leeni* osoittaa, että nousu yhteiskunnan vallitsevissa luokkahierarkioissa ei vapauta yksilöä. Entisyydet ja tausta kulkevat mukana kuin ahdas puku. Samaa näkemystä vahvistaa myös Willmanin *Kellarikerroksessa*, mutta näytelmän loppu tarjoaa jo utopian paremmasta tulevaisuudesta.

Tarinat ovat monessakin mielessä soraääniä. Ne kritisoivat paitsi yhteiskuntaa, joka ohjesääntöisen prostituution muodossa osoitti hyväksyvänsä naisten seksuaalisen riiston, myös monia niistä ajan joukkoliikkeistä, jotka prostituutiota vastustivat. Näiden naiskirjailijoiden poliittinen kumousvoima on siinä, että heidän teoksissaan siveettömäksi epäilty nainen ei näyntydy pelastamisen passiivisena kohteena, vaan poliittisena toimijana, jonka herättämisellä ja heräämisellä on todellista yhteiskunnallista merkitystä.

Kirjallisuus

Tihlän, Hilda (1907). *Leeni*. Kertomus. Yrjö Weilin, Helsinki.

Willman, Elvira (1907/2006): *Kellarikerroksessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Viitteet

- 1 Tihlä toimi sekä Helsingin Palvelijataryhdistyksessä että *Työläisnainen*-lehden avustajana 1900-luvun alusta sisällissotaan asti. Hän julkaisi *Leenin* jälkeen suomalaisen kirjallisuuden kentällä neljä romaania, mutta jatkoi kirjailijauraansa 1930-luvulla Neuvosto-Karjalassa. Ks. esim. Palmgren, Raoul (1966). *Joukkosydän I*. WSOY, Helsinki, 213–240.
- 2 Tihlä 1907, 134.
- 3 Tihlä 1907, 137.
- 4 Markkola, Pirjo (2006). Seksi, miehet ja moraali. Miesten seksuaalisuus moraalikysymyksenä 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. Teoksessa Ahola, Minna & Marjo-Riitta Antikainen & Päivi Salmesvuori (toim.), *Taivaallista seksiä. Kristinusko ja seksuaalisuus*, Tammi, Helsinki, 228–230.
- 5 Kilpi, Sylvi-Kyllikki (1953). *Suomen Työläisnaisliikkeen historia*. Kansankulttuuri Oy, Helsinki, 113.
- 6 Willman debytoi näytelmäkirjailijana vuonna 1903 Kansallisteatterissa esitetyllä näytelmällä *Lyyli*. Kaikkiaan hän kirjoitti vuosien 1903–1918 välillä tetsemän näytelmää, yhden pienoisoromaanin sekä lukuisia lehtinoveljeja ja artikkeleita. Sekä Willman että Tihlä emigroituvat vuoden 1918 sisällissodan jälkeen Neuvosto–Venäjälle.
- 7 Prostituutiosta oli tullut rikos Suomessa jo 1889. 1800-luvun aikana aloitetut ja 1870-luvun puolivälissä säännöllisen muotonsa saaneet prostituotujen terveystarkastukset kuitenkin jatkuivat tämän jälkeenkin. Käsite ”ohjesääntöinen prostituutio” viittaa juuri tähän: tarkastustoimintaa ohjasi lääkärikunnalle annettu virallinen ohjesääntö. Tarkastuksilla pyrittiin estämään kuppataudin leviäminen, mutta ne olivat myös tehokas sosiaalisen kontrollin muoto. Tarkastettavaksi saatettiin viedä naisia, joita ainoastaan epäiltiin löyhästä elämästä. Kerran viranomaisrekisteriin joutuneen naisen oli myös hyvin hankalaa päästä pois prostituotujen kirjoista. Ks. esim. Kilpi 1953, 113–116; vrt. Markkola, Pirjo (2002). *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 171–173 ja 193–205.
- 8 Launis, Kati (2008). Alin aidanvitsa, unteni kukka. Hilja Pärssinen työläisnaisten runoilijana. Teoksessa Hannikainen, Matti & Pia Lohikoski (toim.), *Työväki lähtee – mihin suuntaa tutkimus?* Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki, 66–69.
- 9 Symbolisemmalla tasolla *Kellarikerroksessa* ja *Leeni* toistavat stereotyyppistä kansallisen kuvaston aihetta, jossa naisen ruumiiseen projisoidaan niin kansakuntaan kohdistuva nöyryytys kuin epävarmuus tulevaisuudestakin. Kirjallisuudessa esitettiin usein paremmasta elämästä unelmoiva nuori nainen, joka perheen kontrollin ulottumattomissa tulee hyväksikäytetyksi ja ajautuu prostituutioon. Samaa teemaa varioi myös esimerkiksi Eino Leino romaanissaan *Jaana Rönty* (1907). ks. Rojola, Lea (2008). Kun kansa tahtoi. Teoksessa Haapala, Pertti & Olli Löytty & Kukku Melkas & Marko Tikka (toim.), *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Teos, Helsinki.
- 10 Tihlä 1907, 85.
- 11 Ajan poliittisissa keskusteluissa porvarillisten naisliikkeiden edustajat pitivät palvelijattaria siveellisinä uhkina ydinperheille ja työläisnaisliikkeen edustajat

- puolestaan olivat huolissaan porvarisperheiden miesten aiheuttamasta uhkasta palvelijoille. "Palvelijatarkkous" oli naisliikettä hajottava osa-alue, jossa yhteisymmärrystä ei löytynyt. Sulkunen, Irma (1989). *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Hanki ja Jää, Helsinki, 39–41.
- 12 Tihlä 1907, 95.
- 13 Tihlä 1907, 101.
- 14 Tihlä 1907, 104.
- 15 Tihlä 1907, 124.
- 16 Willman 1907/2006, 181–182.
- 17 Willmanin naiskuvia proseminaarityössään analysoinut Matti Järvinen on esittänyt, että tätä joukkoa yhdistää alhainen luokka-asema ja se, että he kaikki ovat tulleet ylempiluokkaisen miehen petteämiksi. Ks. Järvinen, Matti (2006). *Juopa heidän välillään. Elvira Willmanin näytelmien naisahmojen feminististä analyysia*. Pro seminaari -työ. Kotimainen kirjallisuus, Helsingin yliopisto.
- 18 Vrt. Hyttinen, Elsi (2006). "Minä tahdon päästä kauas tästä ahtaasta kome-rosta." Työläisnaisen toimijuus Elviira Willmanin näytelmässä *Lyyli* (1903). *Naistutkimus–Kvinnoforskning*. 1:4, 4–16.
- 19 Willman 1907, 149.
- 20 Järvinen 2006.
- 21 Palmgren 1966, 261.
- 22 Tihlä 1907, 164.
- 23 Tihlä 1907, 160.
- 24 Sorainen, Antu (2006). Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. *Kulttuurintutkimus* 23 (2006):3, 29–38
- 25 Sulkunen 1989, 39.
- 26 Tihlä 1907, 167.
- 27 Tihlä 1907, 175.
- 28 Tihlä 1907, 177.
- 29 Willman 1907, 230.
- 30 Willman 1907, 232.
- 31 Skeggs, Beverley (1997). *Formations of Class and Gender. Becoming Respectable*. Sage, London.
- 32 Willman 1907, 149–150.
- 33 Willmanin homokuvista katso Hyttinen, Elsi (2007b): Kuka maisteri Vikstedtin vieressä nukku? Teoksessa Mustola, Kati et al. (toim.), *Sateenkaari-Suomi*. Like, Helsinki.
- 34 Willman 1907, 129.
- 35 Markkola 2002, 203–204.
- 36 Willman 1907, 253.
- 37 Hyttinen, Elsi (2007a). Työväenkirjailija Elvira Willman. [Esipuhe] Elvira Willman: *Lyyli, Kellarikerroksessa, Juopa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.